

TOPOGRAFIJA LJUBLJANE

Družina particijev iz Benetk in Kotora, se je koncem 18. stoletja zaradi političnih razlogov izselila iz beneških provinc in se preselila med Slovane. Slovanski simbol lipo si je izposodila za svoj priimek. 13. junija 1799 se je v kraju Spišská Nová Ves na Slovaškem uglednemu zdravniku Jožefu Lipiču rodil sin Fran Viljem. Osnovno in srednjo šolo je obiskoval na Slovaškem, medicino je študiral v Budimpešti in na Dunaju. 26. maja 1823 je bil promoviran za zdravnika.

V Arhivu Republike Slovenije je ohranjena njegova vloga za delovno mesto drugega mestnega in policijskega zdravnika v Ljubljani. Že 13. julija 1823 je dobil pisni odgovor, da je sprejet. Laibacher Zeitung je objavil njegovo nastanitev v Šempeterskem predmestju št. 2 in navedel ordinacijske ure za reveže.

Prvo ljubljansko leto mu je minilo v spoznavanju novega okolja in jezika. Prvih pet let se je posvečal predvsem osnovnemu poslanstvu. Zdraviti mestne reveže in se ukvarjati z medicinsko policijo gotovo ni bilo zavidanja vredno delo. Do prvih trpkih spoznanj se je najbrž dokopal zelo hitro. Leto mlajši France Prešeren je 24. maja 1824 pisal svoji materi z Dunaja: «Ja ke bi od konca to vedil kar zdej vem, to skusil kar sim zdej skusil, toko bi jest gvišno nikol na bil vidil Duneja.» Fran Lipič bi lahko pisal kakšno leto kasneje podobno pismo svoji materi na Slovaško.

V Lipičevem času je bilo v Ljubljani popularno alternativno homeopatsko zdravljenje. V vsej Avstriji je bilo sicer z dekretom leta 1819 prepovedano. V Ljubljani so imeli homeopati veliko zagovornikov in podpornikov, predvsem med usmiljenimi brati, ki so bolnike negovali v civilni bolnišnici. Njihov vodja je bil Matevž Gradišek. Kot vesten zdravstveni nadzornik si je Lipič nakopal veliko sovražnikov. Homeopati so ga obrekovali po gostilnah, na trgih, v beznicah in celo na prižnicah. Uničili so mu sloves in zasebno prakso. Skrušen je leta 1829 brezuspešno zaprosil za delovno mesto v Celovcu, kasneje še v Postojni, Ljubljani in Novem mestu.

Ker mu na Kranjskem ni bilo dano, da bi deloval kot spoštovan in ugleden zdravnik, se mu je zgodilo tako, kot se mnogim dogajalo tudi kasneje: pot ga je vodila na tuje. Odšel je v Padovo, kamor ga niso povabili za policijskega zdravnika, ki bi zdravil tudi mestne reveže, ampak, da prevzame vodstveno mesto na katedri za interno medicino. Sedem let je delal v Padovi kot ravnatelj interne klinike. Leta 1841 so ga poklicali na Dunaj. Na katedri za interno medicino je nasledil Franca Xaverja von Hildebrandta, in postal zelo ugleden predstojnik klinike. Po Lipičevi prežgodnji smrti decembra 1845, je njegovo mesto prevzel znameniti internist Joseph Škoda. Lipičeva bibliografija obsega 16 del, od teh je štiri spisal in objavil v svojem ljubljanskem obdobju.

Namesto malodušja in obupa se je Lipič v Ljubljani odločil, da bo z natančnim opazovanjem in s skrbnim beleženjem vseh ugotovitev pri svojem delu zbiral gradivo in ga čez čas skladno s tedanjimi načeli znanstvenega raziskovanja in statistike objavil v knjigi. Topografije so bile tedaj pogostne in čislane oblike strokovnega pisanja. Tako je nastala 404 strani obsegajoča Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatistike. Delo podrobno opisuje razmere v Ljubljani med leti 1828 do 1832 in predstavlja edinstven dokument o življenju v Ljubljani po propadu Ilirskih provinc. Izšlo je v Ljubljani leta 1834. V dobi svobodomiselnosti in romantične Krajnske čebelice, Prešerna in njegovih prijateljev je Lipič z očmi prodornega in natančnega raziskovalca popisal te čase ter tako pomembno dopolnil, to za Slovence tako pomembno obdobje. Zelo ugodna ocena knjige je izšla leta 1835 v Medicinskem letopisu c.-kr. avstrijske države, kjer beremo med drugim: »Učeni ljudje že zelo dobro poznajo avtorja. V tem delu je prikazal svoj stvarni dar opazovanja, naklonjenost do sočloveka, železno pridnost mnogostransko znanje in pisateljski talent«.

Istega leta je v Ljubljani izšla tudi njegova 150 strani obsegajoča knjiga: Glavne

značilnosti dipsobiostatike (Grundzüge zur Dipsobiostatik) v kateri obravnava alkoholizem kot medicinski problem. Po biografskem leksikonu najuglednejših zdravnikov vseh časov in ljudstev ki je izšla v Berlinu leta 1931 velja ta Lipičeva knjiga za prvo znanstveno razpravo o alkoholizmu v svetovni literaturi.

Lipičevo Topografijo c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatistike sestavljajo štiri zelo strogo opredeljene knjige. Vsaka ima dva dela in vsak del dva razdelka, vsak razdelek pa po več poglavij, v celotnem delu jih je 65.

Prebiranje sto sedemdeset let starih knjig se zdi dandanašnji marsikomu utrujajoče in nezanimivo. Lipičeva Topografija ni taka. Še vedno nam odkriva zelo zanimive podatke o času in ljudeh. Ta spoznanja nam v veliki meri še obogatijo spremne študije, ki so dodane prevodu. Vsaka od njih bi zaslužila samostojno predstavitev. Tu so tri razprave Zvonke Zupanič Slavec: 1. Ljubljanski mestni zdravnik dr. Franc Lipič, 2. Lipičeva Topografija Ljubljane – mozaični spomin na Ljubljano 19. stoletja in 3. Od medicinskih sistemov 18. stoletja do klinične medicine 19. stoletja. Vasilij Melik je napisal odličen članek: Ljubljana v Lipičevem času. Prav tako izčrpna sta tudi članka Jožeta Žontarja: Ljubljana in uprava Kraljestva Ilirije ter Igorja Grdine: Od baročne do predmarčne Kranjske. Geografske zanimivosti Kranjske v Lipičevi Topografiji obravnava Marijan M. Klemenčič, Materio medico in farmakoterapijo (v Lipičevi Topografiji) Aleš Krbavčič. Zadnja spremna študija obravnava nemško in slovensko kemijsko nomenklaturu v času F.V.Lipiča, ki jo je napisal Andrej Šmalc.

Knjiga je bila kljub svoji pomembnosti širši javnosti doslej bolj malo znana. Opisal jo je Peter Borisov v Zgodovini medicine leta 1985, Lipič pa je predstavljen tudi v knjigi Kronike 19. stoletja.

Prva knjiga Topografije opisuje Splošne fizične razmere; prvi del govori o fizični geografiji na splošno, razdelka sta klimatologija in biologija. Drugi del opisuje fizično topografijo v ožjem pomenu, z razdelkoma o teleologiji in antropologiji.

V prvem razdelku o teleologiji je v 11. poglavju podan opis Ljubljane, njena lega in razdelitev, način gradnje hiš, opis mostov, tlakovanja cest, razsvetljave in prodajaln. 12. poglavje opisuje stanovanjske razmere in načine ogrevanja. 13. poglavje opisuje pijače, tako pitno vodo in narejene pijače. 14. poglavje opisuje živila: meso, rastlinska živila, tržni red, pripravljanje jedi, jedilni pribor in kuhinjsko posodje, ki ga uporabljajo Ljubljjančani. 15. poglavje opisuje način oblačenja, 16. način življenja, gospodinjstvo in običaje, 17. poglavje javne zabave.

V drugem razdelku v petih poglavjih beremo o negi in vzgoji otrok, telesni konstituciji, stanovskih razlikah, izobražencih in njihovi kulturi, s posebnim poudarkom na napredku naravoslovja in morali.

Druga knjiga obravnava bolezni in zdravljenje. Obsega 13 poglavij. Prvi del Patologija ima razdelka splošna in specialna patologija, drugi del Zdravljenje, pa razdelka splošna in specialna terapija.

V poglavju Individualne bolezni piše Lipič: »V letih med 1828 in 1832 sem zdravil 1735 bolnih otrok, med katerimi jih je 112 umrlo (umrljivost 6,45%). Iz tega je razvidno, da število otroških bolezni tukaj zajema skoraj več kot četrtno vseh bolezni in število smrtnih primerov med otroki pomeni glede na primere iz moje prakse skoraj tretjino vseh umrlih«.

»Na javne stroške je bilo v tem času zdravljenih 1925 odraslih, umrlo jih je 127 (umrljivost 6,59%), na zasebne stroške pa se je zdravilo 2951 odraslih, a umrlo jih je le 106 (umrljivost 3,59%). Skupni seštevek odraslih in otrok: 6611 bolnikov, umrlih 345

(umrljivost 5,21%)«.

»Klasično izobraženi Lipič je bil pristaš hipokratske medicine, ki poudarja, da je bolezen naravni pojav in se zato zdravi z naravnimi sredstvi... Ne gre pozabiti, da je Lipič živel skoraj tričetrto stoletja pred mikrobiološko ero... Njegova dikcija kaže na človeka, ki v zapisano verjame... Kjer čuti nejasnost se izrazi ironično, velikokrat duhovito... Tako v primeru neplodnosti priporoča ob kopici domačih zdravil tudi devetmesečno potrpljenje, onaniste pa napoti na kopanje v mrzle vode Železne Kaple na Koroškem«. Tako Zvonka Zupanič-Slavec v svoji razpravi Od medicinskih sistemov 18. stoletja do klinične medicine 19. stoletja.

Tretja knjiga pripoveduje o zdravstveni ureditvi in obsega 17 poglavij. Prvi del pričanja z medicinskim študijem, splošnim medicinskim izobraževanjem, z odnosom zdravnikov in negovalnega osebja do bolnikov in nadaljuje o domači medicini in mazačih, o izbiri zdravnikov ter o plačevanju zdravstvenih uslug. Zanimiv je drugi del, ki govori o javni zdravstveni upravi, o javni in zasebni zdravstveni službi, o razmerah in opreми v bolnišnicah, o oskrbi mestnih revežev, cepljenjih, epidemijah, pripravi in prodaji zdravil in o dobrodelnih ustanovah.

Javnozdravstveno upravo je vodil protomedikus, to je bil c.-kr. gubernijski svetnik, referent za zdravstvo pri vladi in ravnatelj medicinsko kirurškega študija. V Ljubljani je bilo 13 zdravnikov in 20 ranocelnikov. Živeli so slabo, saj je komaj tretjina bolnikov lahko plačevala usluge. Takrat je bilo v Ljubljani 21 babic, ki so letno opravile 440 porodov. V porodnišnicah, kjer so praviloma rojevale nezakonske matere, so opravili letno 150 porodov. Ljubljana je imela takrat 12.000 prebivalcev in 400 registriranih pijancev.

V četrti knjigi Biostatistika so obdelani demografski podatki. Zakonske zveze primerja Lipič z deželnim povprečjem, s prejšnjimi rodovi in s številom prebivalstva. Na enak način primerja rojstva. Piše o plodnosti, o nezakonskih otrocih, pričakovani življenjski dobi in o starostnikih. Velika vrednost je v natančni obdelavi podatkov in obsežnih tabelarnih prikazih zbranega gradiva.

Lipičeva Topografija je kot velika epska podoba flamskega slikarja 17. stoletja starejšega Pietra Breugla. Polna je zgovornih, vestno izrisanih detailov predmarčne Ljubljane, bolj jasna in pregledna od večine upodobitev te dobe. Mestu jo je zapustil v trajen spomin. Ob njej je izrisal tudi avtoportret, ki kaže vestnega in marljivega znanstvenika-naravoslovca, velikega humanista in vsem spletkam navkljub, globoko čutečega someščana, ki je čutil in razumel njihove stiske in razvade. Po Scopoliju, Gruberju in Hacquetu je Lipič še en Neslovenec, ki ga domačini v svojem času niso razumeli. S svojim delom pa je pripomogel k temeljem, na katerih stoji naš današnji dan.

France Urlep

Knjigo lahko naročite na Inštitutu za zgodovino medicine.

Vse pravice pridržane.